

WAKKERHEID EN VERSTOORBAARHEID

Overdenking gehouden op zondag 8 maart 2020 bij de Remonstrantse Gemeente Eindhoven

Schriftlezing: 1 Samuel 3

Inleiding

Zo'n kleine vijftien jaar geleden hadden enkele vooraanstaande leden van onze remonstrantse gemeenschap de euvele moed om een nieuwe belijdenistekst voor te stellen. De tekst riep natuurlijk inhoudelijke discussies op, maar ook het feit op zich, dat er een belijdenis werd op- en voorgesteld, was omstreden. Bij die controverse wil ik nu niet stilstaan. Wel bij elementen uit de tekst. Ik vond en vind die, of het nu een belijdenis is of niet, nog steeds inspirerend. Ik gebruik elementen eruit vaak in mijn liturgieën. Toen ik de tekst onlangs weer eens in alle rust las, viel me één woord in het bijzonder op: wakkerheid. Wakkerheid – een onwennig en onwillig woord - is iets anders dan 'waakzaamheid'. Wakkerheid is minder moedwillig, het is meer iets waarvoor onszelf moeten overwinnen, zoals Samuel in zijn roepingsverhaal.

I. De Belijdenis van 2006 als onruststoker

De tekst van de belijdenis uit 2006 valt met de vrijzinnige deur in huis: *“Wij beseffen en aanvaarden dat wij onze rust niet vinden in de zekerheid van wat wij belijden, maar in verwondering over wat ons toevalt en geschonken wordt; dat wij onze bestemming niet vinden in onverschilligheid en hebzucht, maar in wakkerheid en verbondenheid met al wat leeft; dat ons bestaan niet voltooid wordt door wie we zijn en wat we hebben, maar door wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten.”*

De belijdenis is op het oog een erg nederige tekst, die weinig lijkt te beweren. Hij onthoudt zich van stelligheid of zelfverzekerdheid. Wij hebben de waarheid niet in pacht! – zo is er tussen de regels te lezen. Geloven is geen rustig bezit. In het geloof zijn er weinig lauweren om op te rusten. Tegelijk stelt de Belijdenis, paradoxaal genoeg, ons wel degelijk indirect in het vooruitzicht, dat we uiteindelijk rust kunnen vinden. In die zin is het misschien zelfs een vrij ouderwetse belijdenistekst. Wat echter per saldo wordt benadrukt, is dat de weg naar die rust een zeer ongebruikelijke is. Om de rust te vinden, moeten we namelijk datgene nalaten, wat we normaliter geneigd zijn om te doen, als we streven naar rust. Ons aan van alles vasthouden en vastklampen, bijvoorbeeld, inclusief onze identiteit. Ons een huis op een rots bouwen en ons daarin verschansen. (Neigingen

die we ten onrechte vaak meer bij als splinter in het oog van de rechtzinnigheid zien, dan als balk bij onszelf, maar dit terzijde.)

De tekst is echter méér dan een vorm van ‘negatieve’ theologie voor fijnproevers, méér dan de uitdrukking van een chique, sceptische of agnostische houding. Het gaat niet alleen erom, dat we schepen achter ons verbranden – en vervolgens overgaan tot de orde van de dag. Het gaat er ook om, dat we het ruime sop kiezen. Alleen als zwervers zullen we rust vinden – als ‘vreemdelingen en bijwoners’, zoals het in de psalmen zo mooi staat. De tekst stookt onrust.

Hiermee worden we uitgedaagd tot een gedurfde levenshouding. Het is immers een nogal hachelijk avontuur, om af te zien van zekerheid en houvast, van hebben en houden, van identiteit en kennis – en dan toch de weg op te gaan. Wie haalt het in haar of zijn hoofd om onverzekerd op reis te gaan? Wie onder ons kan eigenlijk van zichzelf zeggen, dat zij of hij op deze manier in het leven staat? Bij alle bescheidenheid is de tekst dus nogal pretentieuze (ook al zo’n paradox). Gelukkig maar, want pretentieuze teksten tillen ons boven onszelf uit. Ze zijn als het ware vlaggen, waarmee we voor onszelf uitlopen.

Het avontuur waartoe de Belijdenis oproept wordt uitgedrukt met een paar kernbegrippen, met de woorden verwondering, wakkerheid en verbondenheid. Bij deze woorden wil ik vandaag stilstaan, en dan weer met name bij die wakkerheid.

II. Verwondering en verbondenheid als waaghalzerij

Maar eerst dus de verwondering en de verbondenheid. Het zijn woorden die iets zeggen over loslaten en opengaan. Dat klinkt echter geruststellender dan het is. Het heeft niets te maken met ontspanningsoefeningen of wandelingen in de natuur – hetgeen we overigens vooral moeten blijven doen, omdat het zo gezond is. Verwondering en verbondenheid zijn juist vormen van waaghalzerij. Met verwondering en verbondenheid zetten we onszelf juist op het spel. We riskeren er iets mee. We stellen ons bloot aan gevaren.

Ja, gevaren. Het gevaar, dat ik ga twijfelen bijvoorbeeld. Het gevaar, dat ik van mijn geloof val: het geloof in de partij, het geloof mijn nationale of culturele identiteit, het geloof in oude idealen, vormen en gedachten, het geloof in mijn eigen kunnen, hebben en houden. Een ander gevaar, is het gevaar van onvoorspelbaarheid en onberekenbaarheid. Zolang ik opgesloten blijf in mijn eigen kringetje, lijkt de wereld kenbaar en dus beheersbaar. Met verwondering en verbondenheid, verbind ik mijn lot echter juist met datgene wat (zo zegt de tekst het zelf) mij ‘toevalt’ en wordt ‘geschonken’ – en dus allesbehalve beheersbaar is. Ik word meegenomen op een reis en heb niets meer te zeggen over de bestemming en de weg erheen – althans: ik ga er niet meer alleen over. Verbondenheid maakt mij dus afhankelijk en daarmee kwetsbaar. Tenslotte is er het grote gevaar, dat mijn gemoedsrust of ‘onverschilligheid’, zoals de

belijdenistekst zegt, wordt verstoord. Het gevaar dat ik wordt meegesleept in het lijden van de ander.

Een tikkeltje modieus uitgedrukt: in verwondering en verbondenheid wordt mijn horizon verruimd. En ik moet leren leven met de gedachte, dat er meer is dan ik ken en me kan voorstellen. Het is de ervaring waarvan de klassieke verhalen getuigen over mensen die een wereld hebben ontdekt achter de paleismuren, waarbinnen ze zaten opgesloten, zoals Gautama Boeddha en al die anderen die hun milieu hebben verlaten om oog in oog te staan met de berooiden en verschoppelingen van hun samenleving.

III. Wakkerheid tegen wil en dank

Me verwonderen, mijn verbondenheid ontdekken en accepteren: het is als het ware het ontwaken uit een droom. En daarmee is het verband gelegd met dat woord 'wakkerheid'. Wat er allemaal meeklinkt in dat woord 'wakkerheid': dat komt hopelijk aan de dag, als we stilstaan bij het Bijbelse verhaal van vandaag.

Het verhaal van de roeping van Samuel is een scharniermoment in de geschiedenis van het volk Israël. Het is het einde van een turbulente fase. In die fase heeft het volk zich een plek onder de zon veroverd, letterlijk en figuurlijk. Onder leiding van Mozes heeft het Egypte verlaten en onder aanvoering van Jozua en de rechters (een soort democratisch gekozen leiders) heeft het zich het land Kanaän binnen moeten vechten. Dat is min of meer gelukt, maar de vrede en veiligheid zijn nog kwetsbaar – en men is toe aan meer stabiliteit en rust. Samuel, de laatste rechter, zal degene zijn, die het volk uit het politieke slop haalt – door met tegenzin het koningschap in te voeren.

Tegelijk met deze impasse verkeert het volk ook in een morele en religieuze crisis – hetgeen misschien nog ernstiger is. Men gooit er nogal met de pet naar, als het gaat om de Tora, de Wet van de Levende. Dat wordt in het boek Samuel geïllustreerd en gesymboliseerd met de corruptie van de priesters – nota bene een beroepsgroep, waarvoor de kleine Samuel stage loopt. Ons verhaal drukt de crisis beeldend uit. De bron van woorden en visioenen is opgedroogd, staat er. God laat zich niet meer kennen. De kleine Sam heeft zelfs nog nooit van hem gehoord. De mooiste metafoer is wel de blindheid van de priester Eli, gecombineerd met de nachtelijke sfeer van het verhaal, waarin sprake is van een lamp die net nog niet is uitgedoofd en waarin mensen maar één ding willen: doorslapen. In deze toestand van duisternis en onverstaanbaarheid, van verblinding en verdoving – in termen van de geloofsbelijdenis: van onverschilligheid - vindt dan geleidelijk een ommekeer plaats.

Samuel wordt door God zelf uit zijn slaap gerukt en wekt op zijn beurt zijn baas, de priester Eli. Maar Eli zegt tot twee keer toe, dat Samuel weer moet gaan slapen – en draait zich weer om. Maar de derde keer wordt Eli wat onrustig. Het gevecht met de slaap is gewonnen door de wekroep van God. En dan legt God aan Samuël zijn kaarten op tafel. Hiermee is de bron van Gods openbaringen weer gaan vloeien. God laat zich

vanaf nu weer zien en weer van zich horen – met grote regelmaat. Cruciaal was, dat Hij in Samuel iemand vond, die er niet gerust op was, iemand die gealarmeerd was.

Mooier en beeldender kan volgens mij niet worden geschilderd, wat de Belijdenis van 2006 bedoeld met ‘wakkerheid’. Het is de bereidheid om me te laten alarmeren, de bereidheid om me te laten lokken uit de tent van gemakzucht en onverschilligheid. Het is de bereidheid, om te vechten tegen de slaap van ongevoeligheid. Het is de bereidheid me te laten storen. Dat is iets anders dan waakzaamheid (een woord waarvoor de schrijvers destijds blijkbaar bewust niet hebben gekozen). Waakzaamheid of alertheid is een bewuste en – zoals dat tegenwoordig heet – proactieve houding van oplettendheid, waarbij ik het initiatief heb. Wakkerheid betekent daarentegen: het initiatief bij de ander laten. Wakkerheid betekent: telkens weer, ook al is het met tegenzin, de slaap uit mijn ogen wrijven en niet toegeven aan de verleiding om in te dommelen. Het is dus ook een gevecht met mezelf. Wakkerheid is geen deugd, maar een gereedheid, geen activiteit maar een opzettelijke passiviteit. Een moedwillig ‘het er op aan laten komen’.

Als zodanig is wakkerheid misschien we de basis van die andere twee woorden: verwondering en verbondenheid. Verwondering en verbinding beginnen met wekbaarheid, met ongerustheid, met verstoorbaarheid. Als er ’s nachts op de deur wordt geklopt, wat doe ik dan? Overwin ik mijn eigen zwaartekracht? Sta ik op? Of steek ik mijn hoofd onder het kussen? Alleen als ik mijn moed verzamel en de traagheid overwin, kan ik de deur openen, om me dan te verwonderen over de ongenode gast en me met haar of hem te verbinden. Om het avontuur aan te gaan. Alleen als ik op een gezonde manier ongerust ben, voel ik me aangesproken en trek ik de stoute schoenen aan, die mij passen.

Noem het: vrijzinnig zijn.
